

Grėsmių Lietuvos ekonominiam saugumui analizė

Straipsnyje, remiantis moksline literatūra, teisine ir statistine medžiaga yra atliekama sąvokos „saugumas“ interpretacija, pateikiamas šalies saugumo supratimas, analizuojamas Nacionalinio saugumo strategijos formavimo procesas. Išryškinamos nacionalinio saugumo strategijos sudėtinės dalys bei ekonominio saugumo strategijos vieta nacionalinių strategijų kontekste. Parodoma, kaip nacionalinių strategijų kontekste priimami sprendimai (operatyviniai ir strateginiai) priklauso nuo grėsmių svarbumo ir jų pasireiškimo tikimybės. Pagrindžiama, kad ekonominio saugumo strategija yra ekonomikos strategijos sudėtinė dalis.

Toliau atskleidžiama grėsmių ekonominiam saugumui kompozicija, parodoma, kad grėsmės gali būti išorinės ir vidinės.

Parodoma šalies ekonominės politikos ryšys su ekonominiu saugumu.

Taip pat įvardijamos tos grėsmės, kurios gali pakenkti Lietuvos ekonominiam saugumui bei atliekama jų analizė. Apibrėžiami veiksniai, lemiantys ekonominio saugumo rodiklių pokyčius.

Grėsmių ekonominiam saugumui analizės praktiškai neįmanoma atlikti be ekonominio saugumo strategijos konteksto arba tokia analizė metodologine prasme būtų neišsami. Kita vertus, autorius nepretenduoja į labai išsamią grėsmių ekonominiam saugumui analizę.

Įvadas

Pastaruoju metu vykstantys integracijos bei globalizacijos procesai verčia dar kartą grįžti prie ekonominio saugumo strategijos bei iš jos kylančių vidinių ir išorinių grėsmių nacionalinių valstybių ekonominiams sistemoms¹.

Šalies ekonominis saugumas priklauso nuo ekonominės sistemos funkcionavimo efektyvumo ir šia prasme egzistuoja tiesioginė priklausomybė tarp ekonominio augimo tempų ir ekonominio saugumo laipsnio. Antra vertus, ši priklausomybė tiesiogiai gali būti pritaikyta tik vidinėms ekonominio saugumo grėsmėms, o išorinėms grėsmėms – netiesiogiai. Kaip rodo istorija, viena vertus, pokario ekonomines krizes dažniausiai sukėlė išorinės grėsmės, o antra vertus, nacionalinės ekonominės sistemos nesugebėjimo prisitaikyti prie naujų veiklos sąlygų. Dažniausiai buvo jaučiamas išorės poveikis, kai keitėsi žaliavų kainos arba ekonominės sistemos subjektų lūkesčiai.

Straipsnio tyrimo objektas yra grėsmės šalies ekonominiam saugumui, jų atsi-

*Doc., dr. Artūras Grebliauskas – Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos katedros docentas, Adresas: Donelaičio 20, 3000 Kaunas, tel. 8-687-85643, e-paštas: efargr@fc.vdu.lt

¹ Plačiau apie globalizacijos įtaką nacionalinėms valstybėms skaityti: Scholte Jan Aart., *Globalization. A Critical Introduction*, London, Macmillan Press Ltd, 2000; Daniels P.W., Lever W.F., *The Global Economy in Transition*, London, Addison Wesley Longman Limited, 1996; D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton, *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*, Vilnius, Margi raštai, 2002 [Global Transformations Politics, Economics and Culture].

radimo mechanizmas.

Straipsnyje siekiama atlikti grėsmių šalies ekonominiam saugumui analizę. Tokios analizės atlikimas metodologine prasme apima:

- sąvokų „saugumas“, „nacionalinis saugumas“, „ekonomikos saugumas“, „ūkio subjekto saugumas“, „žmogaus saugumas“ interpretaciją;
- ekonominio saugumo strategijos tikslų bendrame nacionalinio saugumo strategijos tikslų kontekste nustatymą;
- grėsmių ekonominiam saugumui sudėties tyrimą ir jų pasireiškimą.

Pirmojoje straipsnio dalyje yra apibrėžiama ekonominio saugumo sąvoka, atskleidžiama ekonominio saugumo strategija ir jos vieta bendrame nacionalinės saugumo strategijos kontekste. Parodomas šių strategijų tikslų suderinamumas, tikslų hierarchija, sprendimų priėmimo proceso centralizacijos – decentralizacijos laipsnis. Antrojoje dalyje – nustatoma grėsmių ekonominiam saugumui kompozicija, atliekama grėsmių klasifikacija. Metodologiškai grėsmės čia suprantamos kaip SWOT analizės, kuri paprastai yra naudojama strateginėje analizėje, dalis². Trečiojoje dalyje atliekama pirmosios ir antrosios dalių sintezė, tai yra analizės rezultatai interpretuojami atsižvelgiant į ekonominio saugumo ir nacionalinio saugumo strategijų tikslus.

1. Ekonominio saugumo strategija

1.1. Sąvokos „saugumas“ interpretacija

Sąvoka „saugumas“ gali būti analizuojama trimis lygiais:³ valstybės, ūkio subjekto ir žmogaus. Valstybės saugumas dominuoja ūkio subjekto ir žmogaus saugumo atžvilgiu. Tai yra, kada grėsmės atveju valstybės naudos visus išteklius savo saugumui užtikrinti, neatsižvelgdama į ūkio subjekto ir žmogaus saugumą. Tokia saugumo hierarchija dera su grėsmių hierarchija sprendimų priėmimo procese, nes jei reikia reaguoti, esant ekstremaliai situacijai, į grėsmę, kylančią nacionaliniam saugumui, tai į ūkio subjekto ir žmogaus poreikius gali būti neatsižvelgta.

Akivaizdu, kad kiekvienas saugumo lygis (valstybė, ūkio subjektas, žmogus) turi saugumo sistemos objektą ir subjektą. Objektas – tai į ką yra nukreipti subjekto veiksmai, užtikrinant jo (objekto) saugumą. Subjektai – tai institucijos, užtikrinančios objekto saugumą. Suprantama, kad kalbėdami apie ekonominį valstybės saugumą turime galvoje tą materialinį, intelektualinį, kultūrinį pagrindą, kuris kartu yra ir ekonominių poreikių tenkinimo bazė. Todėl valstybės ekonominio saugumo objektas yra valstybės ekonominė sistema.

„Ekonominis saugumas – tai ne tik nacionalinių interesų apsauga, bet ir valdžios institutų pasiruošimas, ir sugebėjimas sukurti nacionalinių interesų realizavi-

² Analizuojant valstybės ekonominį saugumą geriau naudoti sąvoką „rizika“, nes ji yra platesnė nei sąvoka „grėsmės“, SWOT analizės kontekste. Analizės sritis nustatyti ir detalizuoti gali būti naudojama ir kita metodologija, tai vadinamoji PEST analizė, apimanti politinę–teisinę aplinką, ekonominę aplinką, socialinę–kultūrinę aplinką ir technologinę. Po to šiose srityse gali būti išskiriamos grėsmės ir detalesniai jų analizei taikoma SWOT metodologija.

³ Panašius saugumo lygius taip pat nurodo B. Buzan knygoje „Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po šaltojo karo“. (Buzan B., *Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po šaltojo karo*, Vilnius: Eugrimas, 1997.) [People, States and Fear: An Agenda for International Security studies in the Post-Cold War Era].

mo ir apsaugos mechanizmą, vystant nacionalinę ekonomiką, palaikant socialinį-politinį stabilumą visuomenėje“.⁴ Šiuo apibrėžimu daugiau akcentuojamas vidinis valstybės potencialas ir jo galimybės. Kitais žodžiais tariant, akcentuojama šalies institucinė struktūra ir jos sugebėjimai.

Rusų akademikas L. I. Abalkinas teigia, kad „ekonominis saugumas, tai sąlygų ir faktorių visuma, užtikrinančių nacionalinės ekonomikos nepriklausomybę, jos stabilumą, sugebėjimą pastoviai atsinaujinti“.⁵

Ekonominės analizės instituto direktoriaus A. Ilarionovo nuomone, „ekonominis šalies saugumas tai toks ekonominių, politinių ir teisinių sąlygų derinys, kuris per ilgą laiką pačiu efektyviausiu būdu užtikrina ekonominių išteklių reprodukcijos maksimalų kiekį, tenkantį vienam gyventojui“.⁶ Iš taip pateiktos sąvokos aišku, kad vienas iš pagrindinių ekonominio saugumo rodiklių yra ekonominio išsivystymo lygis, ekonomikos augimas. Todėl pagrindinis tikslas – užtikrinti ekonominį augimą. Iš kitos pusės, ekonominio augimo užtikrinimas turi lemiamą reikšmę šalies ekonominiam saugumui. Kitais žodžiais tariant, pagal šį apibrėžimą, pagrindinės problemos ir pagrindiniai veikėjai kyla iš ekonominės politikos arba iš vidinės valstybės aplinkos.

Lietuvos Nacionalinio saugumo strategijoje⁷ ekonominis saugumas yra siejamas su pirmaeiliais interesais. Vienas iš jų yra „strategiškai svarbių žaliavų ir alternatyvių energijos tiekimo šaltinių užtikrinimas“. „Pirmaeiliai interesai – tai interesai, kurių neginant būtų per laiką pažeidžiami gyvybiniai Lietuvos respublikos interesai“. Toliau strategijoje aprašant iššūkius, pavojus ir grėsmes sakoma, kad:

- „Pernelyg didelė Lietuvos Respublikos priklausomybė nuo vienos šalies strateginių žaliavų bei energijos tiekimo ar užsienio kapitalo, atstovaujančio ekonomikai, kur laisvoji rinka neužtikrina, ar nestabili koncentracija kuriame nors ar keliuose ekonomikos sektoriuose, strategiškai svarbiuose nacionaliniam saugumui, yra potencialus pavojus ne tik ekonominei gerovei, bet ir šalies saugumui.

- Tam tikri ekonominiai veiksniai gali kelti pavojų Lietuvos Respublikos saugumui, jų gyventojų gerovei, valstybės nepriklausomybei ar konstituciniai santvarkai. Tai galėtų būti:

- turto valdymo perėmimas politiniais tikslais nacionaliniam saugumui strategiškai svarbiuose ūkio sektoriuose ir objektuose, siekiant vykdyti ekonominiam saugumui žalingą veiklą;

- nacionaliniam saugumui strategiškai svarbių ūkio ir energetikos sektorių nevisavertis funkcionavimas bei nacionaliniam saugumui strategiškai svarbių objektų veiklos sutrikimas, netinkamas šių objektų naudojimas arba naudojimas pažeidžiant valstybės interesus.

- Netolygi socialinė ir ekonominė raida, didinanti gyvenimo lygio skirtumą tarp įvairių socialinių grupių, yra laikoma pavojaus veiksniumi.“

- „Šešėlinių finansinių ir organizuotų nusikaltimų grupuočių veikla kelia didelę grėsmę valstybei ir visuomenei.“

⁴ *Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки* / Под ред. В. К. Сенчагова – М.: ЗАО „Финстатинформ“, 1998. С. 12.

⁵ Абалкин Л. И., „Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение“, *Вопросы экономики*, 1994, No. 12, 4 – 13.

⁶ Илларионов А. „Критерии экономической безопасности“, *Вопросы экономики*, 1998, No. 10, 49.

⁷ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“. 2002 m. gegužės 28 d. Nr. IX – 907. Valstybės žinios. 2002 06 07., Nr. 56. 28 –29.

Nacionalinio saugumo strategijos nuostatose ir įgyvendinimo kryptyse taip pat akcentuojamas „Stabilus ekonomikos augimas. Strateginis Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo prioritetas yra sukurti tinkamas sąlygas ekonomikai augti siekiant užtikrinti aukštesnį piliečių gyvenimo lygį“, „Bendrieji išteklių prioritetai. Atsižvelgiant į išteklių paskirstymą įvairioms sritims, tiesiogiai veikiančioms bendrą Lietuvos Respublikos saugumą, prioritetas teikiamas veiklai, kuri skatina ekonomikos plėtrą, socialinį stabilumą, pilietinės sąmonės ugdymą ir didina atsaką į grėsmes pajėgumus, ypatingą dėmesį skiriant veiklai, susijusiai su integracija į NATO ir ES“.⁸ O pagrindiniuose Nacionalinio saugumo strategijos įgyvendinimo būduose ir priemonėse ekonominio saugumo srityje numatyti tokie svarbiausi veiksmai:

- „tolesnis struktūrinių reformų įgyvendinimas;
- makroekonominio stabilumo sąlygų užtikrinimas;
- investicijoms ir verslui palankios aplinkos, naudingos ekonominei plėtrai, sudarymas;
- užimtumo politikos įgyvendinimas skatinant smulkų ir vidutinį verslą bei regionų plėtrą;
- eksporto skatinimas;
- energijos išteklių privalomųjų atsargų sudarymas;
- stabilios monetarinės ir fiskalinės politikos užtikrinimas;
- energijos išteklių tiekimo įvairinimas;
- ekonomikos infrastruktūros bei transporto parengimas veikti ekremalio-
mis ir kritinėmis sąlygomis.“⁹

Nacionalinio saugumo strategija nepateikia koncentruoto ekonominio saugumo apibrėžimo, o iš strategijos galima suprasti, kad pagrindinis ekonominio saugumo tikslas yra užtikrinti visavertį ekonominės sistemos funkcionavimą bei jos raidą ir tą turi padaryti valstybė.

Autoriaus nuomone, **ekonominis šalies saugumas turėtų būti apibrėžiamas, kaip valstybės ir šalies subjektų sugebėjimas (politinė valia, galimybė, mokėjimas) išlaikyti ekonomikos objektų ir sistemų pusiausvyrą, kuri yra pagrindinė (būtina ir pakankama) sąlyga išplėstinei valstybės ir šalies subjektų raidai.** Antra vertus, pusiausvyros būsenos išlaikymo tikslai dažniausiai yra susiję su išorine sistemos aplinka. Tai reiškia, kad ekonominis šalies saugumas turi būti suprantamas kaip valstybės ir šalies subjektų sugebėjimas išlaikyti ekonomikos objektų ir sistemų pusiausvyros būseną, reaguojant į išorines aplinkos sąlygas. Vidinės sistemos sąlygos dažniausiai parodo sistemos potencialą, užtikrinantį reakcijos į išorinės aplinkos sąlygas efektyvumą.

Taigi ekonominio saugumo esmę galime apibūdinti kaip tokią valdžios ir ekonomikos institutų būseną, užtikrinančią vidinio potencialo stiprėjimą bei šalies raidą.

1.2. Nacionalinio saugumo strategijos formavimo procesas

Lietuva turi mažoms šalims būdingus požymius, kurie nulemia ir nacionalines strategijas, ir ekonominių grėsmių sąrašą, ir jų turinį. Šie požymiai:

- Lietuvos ekonomika yra maža ekonomika, o tai lemia, kad Lietuvos ekono-

⁸ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo. 2002 m. gegužės 28 d. Nr. IX – 907. Valstybės žinios. 2002 06 07., Nr. 56. 30.

⁹ Ten pat, 34.

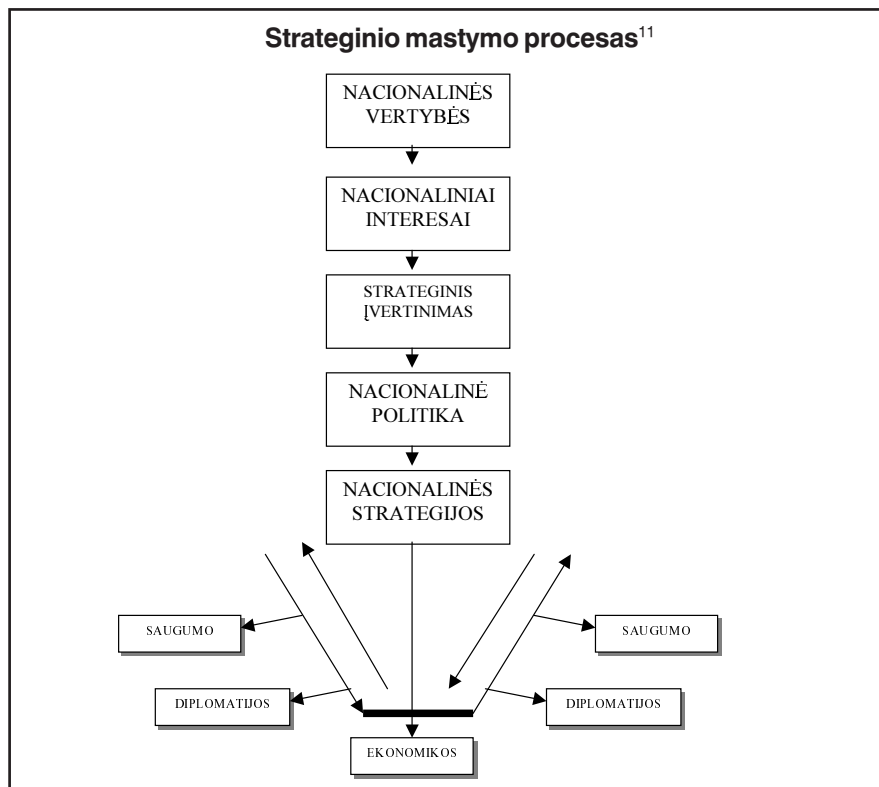
mika yra atvira ekonomika, turinti liberalų prekybos režimą;¹⁰

- Lietuva turi fiksuotą valiutos kurso režimą;
- Patogi geografinė padėtis, o tai leidžia pasiekti „trečiosios“ logistikos šalies statusą;
- Lietuva neturi pakankamai naudingųjų iškasenų arba jų pramoninis eksploatavimas yra per brangus.

Nacionalinio saugumo strategijos formavimo proceso kontekstą parodo 1 paveikslas.

Kiekviena nacionalinė strategija yra formuojama, remiantis nacionalinių vertybių įvertinimu tarptautinės padėties kontekste. Šios vertybės leidžia geriau suprasti nacijos tikslus, kurie būna atspindėti pagrindiniame dokumente – konstitucijoje.

1 paveikslas

¹⁰ Grebliauskas A., „Regulation of the National Currency Exchange Rate in a Small and Open Economy“, *Finances and Credit: Problems, Conceptions, Management: Scientific papers*. Riga: University of Latvia, 2001, Vol. 644. 193–204. Straipsnyje analizuojamos priežastys, kodėl mažos valstybės su atviromis ekonomikomis dažniausiai pasirenka fiksuoto valiutos kurso režimą. Galima pastebėti keletą tarpusavyje susijusių dalykų: mažą ekonomiką, atvirą ekonomiką, liberalų prekybos režimą ir fiksuotą valiutos kurso režimą. Suprantama, kad tokie požymiai labai lemia tiek vidinių, tiek išorinių ekonominių grėsmių turinį ir jų sąrašo struktūrą.

¹¹ Paveikslas sudarytas, remiantis Yarger R.H., Barber G.F., „The U.S. Army War College Methodology for Determining Interests and Levels of Intensity“, *Carlisle Barracks, PA: U.S. Army War College*, 1997, 1–2.

Nacijos turi interesus, grindžiamus jų (nacijų) vidinėmis vertybėmis ir suvoktais tikslais, kurie motyvuoja jų elgesį. Taigi nacionaliniai interesai parodo nacijos poreikius ir norus tarptautiniame kontekste. Valstybės nacionaliniai interesai apibrėžia jos dalyvavimą pasaulio įvykiuose. Jie taip pat apibrėžia valstybės veiksmų kryptį, nustatant tikslus, formuojant nacionalinę politiką ir nacionalines strategijas.

Strateginis įvertinimas numato vidinių ir išorinių sąlygų tyrimą, siekiant nustatyti jėgas ir tendencijas, kurios veikė nacionalinius interesus o taip pat galimybes ir grėsmes liečiančias nacionalines strategijas.

Siekdami apsaugoti nacionalinius interesus, politiniai veikėjai formuoja politinius principus, kurie apibrėžia nacionalinių strategijų formavimo procesą. Taigi nacionalinė politika nurodo bendrą veiksmų kryptį valstybiniam lygmenyje, siekiant užtikrinti nacionalinių interesų apsaugą.

Autoriaus nuomone, yra trys pagrindinės nacionalinės strategijos: nacionalinio saugumo, užsienio politikos (arba diplomatijos) ir ekonomikos. Kai kurie autoriai yra linkę jų išskirti daugiau¹², tačiau galima teigti, kad kitos strategijos yra išvestinės. Čia ir iškyla vienas svarbiausių klausimų – kurios nacionalinės strategijos išvestinė yra ekonominio saugumo strategija. Nors **ekonominio saugumo strategija turi neprieštarauti nacionalinei saugumo strategijai, ji yra išvedama iš ekonomikos strategijos**. Tai grindžiama jos tikslų, proceso ir išteklių kontekstu, parodančiu bendrą šių strategijų objektą – ekonominę sistemą. Suprantama, kad ji turi būti suderinta tiek horizontaliai, tiek ir vertikalčiai. Be kita ko, ekonominio saugumo sudėtinėmis dalimis yra finansinis, energetinis, gynybos, karinės pramonės, informacinis ir apsirūpinimo maistu saugumas.

Ekonomikos strategija veikia kaip sprendimų priėmimo rišančioji grandis. Sprendimų priėmimo informacijos srautas parodo reakciją į išorinės aplinkos grėsmingumą. Jeigu išorinė aplinka yra grėsminga, tai dominuojančia strategija tampa nacionalinio saugumo strategija, ir tada reikia siekti nacionalinio saugumo strategijos tikslų visomis įmanomomis priemonėmis bei ištekliais. Pirmiausia šiam reikalui yra naudojamos diplomatinės priemonės, kurios vėl remiasi ekonomikos pajėgumu. Jei gu nepadedą ir diplomatiniai kanalai, tai belieka remtis ekonomikoje (šalies viduje ir išorėje) esančiais ištekliais. Žr. 1 ir 3 paveikslus.

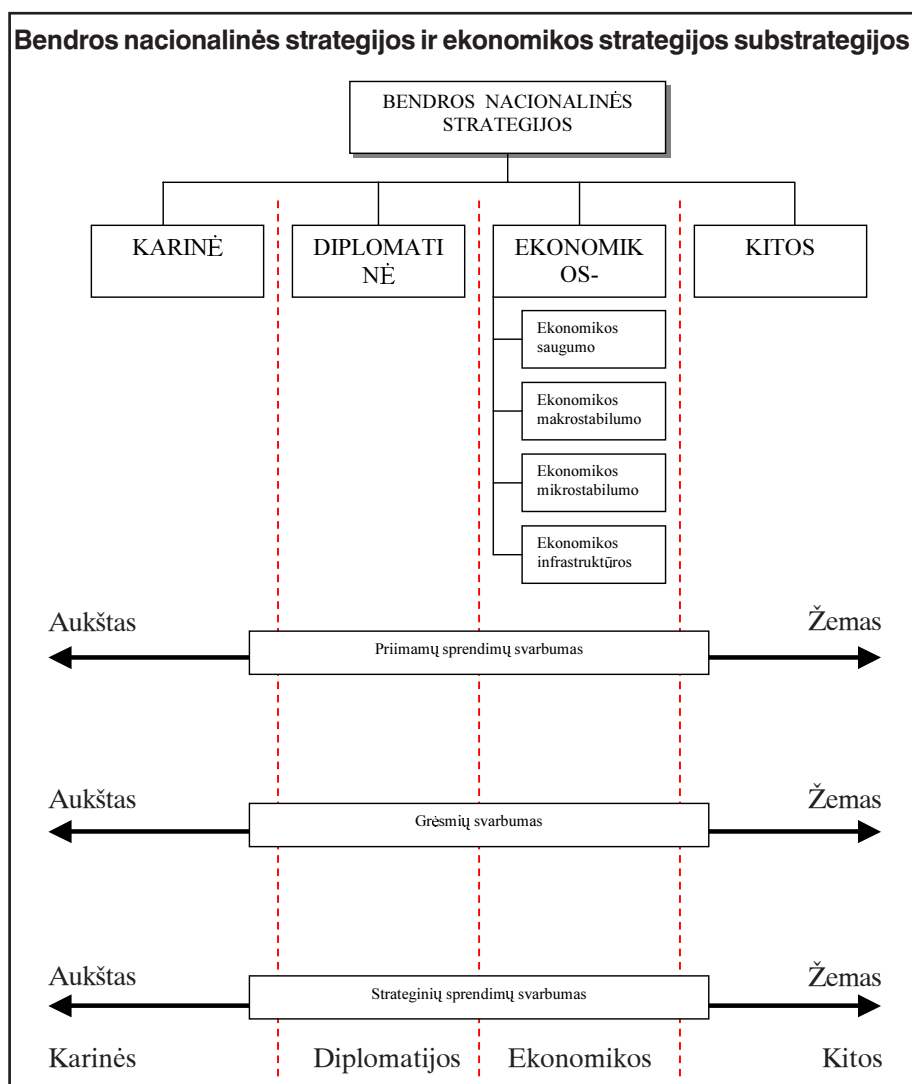
Jeigu išorinė aplinka yra palanki, tai tarp politinių demokratiškai valdomų valstybių sąjungininkų vyksta ekonominė konkurencija. Toks santykis (politinis sąjungininkas – ekonominis konkurentas) yra pakankamai painus, nes gali būti, priklausomai nuo to, kokį požiūrį (industrinį, poindustrinį, geoekonominį, geofinansinį) naudosime, interpretuojamas skirtingai.

2 paveikslas, rodantis šalies strategijų lygius, padės geriau suprasti ekonominio saugumo strategijos, proceso, išteklių ir grėsmių kontekstą.

¹² V. Urbelis, darydamas strategijos sąvokos evoliucijos apžvalgą, išskiria 4 bendras strategijas: socialinę, karinę, ekonominę ir diplomatinę. Suprantama, jei valstybė siekia gerovės valstybės tikslo, tai socialinė strategija taip pat tampa viena iš pagrindinių. Remdamasis kitais autoriais, jis išskiria didžiąją arba totalinę strategiją, kuri praktiškai yra tapati nacionalinei saugumo strategijai, antrajame lygyje – jau minėtas 4 bendrąsias (generalines) strategijas, trečiajame, t.y. operaciniam lygmeniui, priskiriama veiklos priemonių (įstatymų, personalo, medžiagų, technologijos, organizacijos ir pan.) strategijos. V. Urbelis „Strategija – jos evoliucija ir sąvokos evoliucija“ *Politologija*, 2001, Nr.4. 53–81.

Šalies strategijų lygiai

I LYGIS	NACIONALINĖ SAUGUMO STRATEGIJA
II LYGIS	BENDROS STRATEGIJOS: KARINĖ, EKONOMIKOS, DIPLOMATIJOS, SOCIALINĖ
III LYGIS	OPERACINĖS STRATEGIJOS

Ekonomikos substrategijos yra tarpusavyje susiję, nes ekonomikos makrostabilumo pagrindiniai tikslai yra užtikrinti nuolatinį ekonomikos augimą, nedarbo lygio mažėjimą, žemą infliacijos lygį, valiutos kurso stabilumą, užsienio prekybos balans¹.

Ekonomikos mikrostabilumo strategija turi užtikrinti laisvą kapitalo susiliejimą tarp šakų, darbo jėgos mobilumą ir pan.

Ekonomikos infrastruktūra, kaip žinia, apima energetiką, transportą, ryšius, telekomunikacijas, komunalinį ūkį, atliekų tvarkymą ir pan. Pagrindinis šios strategijos tikslas yra garantuoti nepertraukiamą ekonomikos raidą. Infrastruktūros šakos paprastai yra natūralios monopolijos, apimančios savo veikla visą šalį, todėl jų efektyvus darbas yra ypač svarbus ekonominio saugumo prasme. Būtent čia ir paaiškėja šių šakų svarba šaliai bei ekonomikos raidai.

Suprantama, kad grėsmės (jų intensyvumas, mastas, dinamika), strategijos ir sprendimų procesas yra susiję. Priimamų sprendimų centralizacija (svarbumas) ar decentralizacija priklauso ir nuo to, kuria strategija remiantis jie buvo priimti. Čia svarbiausia nustatyti ryšį su išorine ir vidine aplinkomis, iš kurių, kaip žinia, kyla išorinės ir vidinės grėsmės.

2. Grėsmės ekonominiam šalies saugumui

2.1. Ekonominio saugumo grėsmių kompozicija

Atskleisti šalies ekonominio potencialo stiprybes ir silpnybes, galimybes ir grėsmes padeda strateginė analizė tokiais aspektais¹³:

- šalies geografinė padėtis, gamtos ir materialiniai ištekliai;
- žmonių išsilavinimo ir kvalifikacinio profesinio pasirengimo lygis;
- gamybos potencialas ir techninis technologinis lygis: pramonė, žemės ūkis, statyba;
- materialinė infrastruktūra: energetika, transportas, nuotoliniai ryšiai, komunalinis ūkis;
- ekonominė finansinė infrastruktūra: bankai, prekių biržos, fondų biržos, draudimas;
- makroekonominė šalies situacija: ekonominis augimas, ūkio struktūra, investicijos, užimtumas, infliacija, nacionalinio biudžeto pusiausvyra, valstybės skola, valiutos stabilumas;
- šalies tarptautiniai ekonominiai ryšiai: užsienio prekyba, šalies konkurencinė galia užsienio rinkose, užsienio investicijos ir investicijos užsienyje, mokėjimų balansas, skola užsieniui;
- valstybės ekonominė politika.

Būtų galima išskirti šias esmines ekonomines grėsmes:

- struktūrinės deformacijos grėsmė;
- investicinės ir inovacinės veiklos aktyvumo mažėjimo grėsmė;

¹³ Panašų sąrašą pateikia ir A. Vasiliauskas straipsnyje „Lietuvos ekonomikos plėtros strategijos kūrimo ir įgyvendinimo metodologiniai principai“, *Pinigių studijos*, Lietuvos bankas, 2000, Nr. 4. Toks sąrašas turi būti sudarytas, atsižvelgiant į PEST metodologijos galimybes. Ir tik po PEST analizės pereinama į SWOT analizę konkrečiose srityse. Mūsų atveju, tai ekonominės grėsmės. Nors jos yra susiję ir su kitomis SWOT analizės dalimis.

- mokslinio–techninio potencialo „naikinimo“ grėsmė;
- priklausomybės nuo importo grėsmė;
- priklausomybės nuo strateginių žaliavų tiekėjo grėsmė;
- valiutos rezervų mažėjimo grėsmė;
- visuomenės stratifikacijos didėjimo grėsmė;
- užsienio skolos augimo grėsmė;
- vidaus skolos augimo grėsmė;
- korupcijos ekonominiuose santykiuose grėsmė.

Suprantama, kad grėsmių sąrašas yra kintantis, priklausomai nuo ekonomikos atvirumo laipsnio. Vadovaujantis sistemų teorijos logika, kuo atviresnė ekonomika, tuo mažiau grėsmių nacionalinei ekonomikai turėtų kilti.¹⁴ Bet su viena būtina sąlyga. Nacionalinės ekonomikos išorinė aplinka turi būti „draugiška“. Jeigu yra priešingai, tai ta pati sistemų teorija teigia, kad sistema tokiu atveju stengsis „užsidaryti“ nuo jai priešingos išorinės aplinkos.

2.2. Vidinės ir išorinės grėsmės

Šalies nacionalinę politiką galima skirstyti į vidaus ir išorės politikas¹⁵. Taigi ekonominė politika taip pat veikia viduje ir išorėje. Todėl grėsmes taip pat galima klasifikuoti į vidaus ir išorės grėsmes.

Vidinių grėsmių veikimą galima apibūdinti, kaip šalies nesugebėjimą užtikrinti saugą ir vystymąsi, inovacinio veiksnio silpnumą, neefektyvų valstybinį ekonomikos reguliavimą, nesugebėjimą nustatyti optimalų interesų balansą ir nesugebėjimą spręsti socialinius prieštaravimus bei konfliktus.

Remiantis strateginio valdymo logika, galime teigti, kad ilgalaikis vidinių grėsmių „išsaugojimas“ neigiamai veikia šalies vidaus potencialą ir daro šalį labiau pažeidžiamą prieš išorines grėsmes. Pirmiausia tai reiškia, kad vidinės ekonominės grėsmės trukdo valstybei išlaikyti savo padėtį pasaulyje. Antra, ekonominis valstybės silpnumas verčia vyriausybę skolintis iš tarptautinių finansinių institucijų. Trečia, didėja šalies priklausomybė nuo importo. Ketvirta, valstybė netenka galimybės vykdyti aktyvią užsienio politiką.

Vidinės grėsmės daugiausia aktyvios makro ir mikro srityse bei ekonominėse infrastruktūros šakose.

Išorines grėsmes galima apibūdinti kaip objektyvų reiškinį, o valstybės nesugebėjimą adekvačiai reaguoti į išorinės aplinkos pokyčius – konkurencijos dinamiką, pasaulinės konjunktūros kainų pokyčius, strateginių žaliavų tiekimo šaltinių dinamiką – subjektyvų. Kaip jau minėjau, tokią neadekvačią reakciją lemia šalies vidaus potencialas. Ryšys šiuo atveju yra toks: šalies vidaus ekonomikos potencialas lemia jos reakciją į išorines grėsmes bei dalyvauja „pasaulinių pajamų“ uždirbimo procese.

Iš dalies labiausiai išorinės grėsmės veikia užsienio ekonominėje veikloje.

¹⁴ Turima galvoje Lietuvos tapimas ES ir NATO nare, ir kad Lietuvos ekonomika funkcionuoja, jausdama grėsmes, kylančias tik dėl kitų šalių konkurencijos. Karo, karinio konflikto grėsmių nėra, arba kitais žodžiais tariant, politinę prigimtį turinčių grėsmių nekyla.

¹⁵ Nors paskutiniu metu ir Lietuvoje, ir užsienyje pasirodo publikacijų, kad toks skirstymas, vykstant globalizacijai, netenka prasmės. Dėl to vis sunkiau darosi atskirti šalies vidaus ir užsienio politikas. S. Strange *Valstybės ir rinkos*, Vilnius: Eugrimas, 1998, R. Gilpin *Tarptautinių santykių politinė ekonomija*, Vilnius: Eugrimas, 1998, M. Hollis, St. Smith *Tarptautiniai santykiai: aiškiniamas ir supratimas*, Vilnius: Tyto alba, 1998.

Kaip jau minėjau, grėsmės iš išorės kelia grėsmę vien tik dėl to, kad šalies vidaus potencialas yra per silpnas atlaikyti grėsmių spaudimą iš išorės, ir todėl gali pradėti veikti anksčiau išvardintos esminės ekonominės grėsmės.

Siekiant išvengti ekonominių grėsmių pasireiškimo, būtina užtikrinti šalies ekonomikos augimą. „Ekonomiškai nepriklausomos“ yra tos šalys, kurios sugebėjo užtikrinti ekonominį augimą. Tai patvirtina Ekonominės analizės instituto Rusijoje atlikta analizė.¹⁶

Todėl toliau analizuojama valstybės ekonominė politika ir jos sudėtinės dalys, tokios kaip valstybės dalyvavimas versle – valstybės verslininkiškumas, biudžeto politika, pinigų politika, užsienio ekonominė politika ir jos sudėtinė dalis – užsienio prekybos politika.

Kai valstybė dalyvauja versle, tai vyrauja tendencija, kurią būtų galima įvardinti, kaip ekonominio augimo tempų priklausomybę nuo valstybinės nuosavybės sukuriama bendro vidaus produkto (BVP) apimties, t.y. kuo daugiau BVP kuria valstybinė nuosavybė, tuo lėtesnis ekonominis augimas¹⁷.

Biudžeto politikoje išskiriami valstybės kasdieninis vartojimas, valstybės investicijos, biudžeto deficitas, valstybės skola. Kuo didesnis valstybės kasdieninis vartojimas, valstybės investicijos, biudžeto deficitas, valstybės skola, lyginant juos su BVP, tuo ekonominio augimo tempai yra lėtesni.¹⁸ Vertinant valstybės vartojimą ir valstybės investicijas, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad egzistuoja dvejų lygių rodikliai, t.y. minimalus valstybės išlaidų (einamojo vartojimo ir investicijų) lygis, užtikrinantis būtinų valstybės funkcijų atlikimą ir maksimalus lygis, kurį peržengus smarkiai sulėtėja ekonominio augimo tempai. Minimalus ir maksimalus lygis labai priklauso nuo istorinės tam tikros valstybės raidos, bendrų pasaulinių vystymosi tendencijų ir pan.

Ekonominio saugumo prasme pinigų politika yra svarbi, sprendžiant biudžeto deficito finansavimo būdus. Šalyse, kuriose vidutinis metinis pinigų masės augimo tempas, atimant realaus BVP augimo tempus, neviršija 3 proc., ekonominio augimo tempai yra patys didžiausi. Pinigų emisijos mastų padidinimas, kai kitos sąlygos yra vienodos, lemia ekonomikos augimo tempų sulėtėjimą.¹⁹

Kadangi pinigų masės augimo tempų dinamika yra susijusi su infliacijos dinamika, tai ekonominio augimo tempų priklausomybė nuo infliacijos tempų yra panašaus pobūdžio. Paprastai maksimalūs ekonominio augimo tempai pasiekiami, kai vidutinė metinė infliacija neviršija 3 proc.²⁰ Didėjant infliacijos tempams dažniausiai ekonominio augimo tempai sulėtėja. Kai vidutinė metinė infliacija svyruoja 40–100 procentų ribose, tai ekonomikos augimas sustoja.

Taip pat egzistuoja ekonominio augimo ir valiutos devalvacijos ryšys. Ekonominės analizės instituto atliktas tyrimas teigia, kad „maksimalūs BVP augimo tempai 1991–1996 metais buvo tose šalyse, kurių valiutos šiais metais neatpigo, o, lyginant su JAV doleriu, pabrango“.²¹

Užsienio prekybos politikos ir ekonominio augimo ryšio egzistavimą iliustruoja faktas, kad šalių su liberaliu prekybos režimu ekonomika auga greičiau nei šalių, taikančių eksporto ir importo apyvartos mokesčius.

¹⁶ Илларионов А. „Критерии экономической безопасности“, *Вопросы экономики*, 1998, №.10, 49-58.

¹⁷ Ten pat, 51.

¹⁸ Ten pat, 52–54.

¹⁹ Ten pat, 54–55.

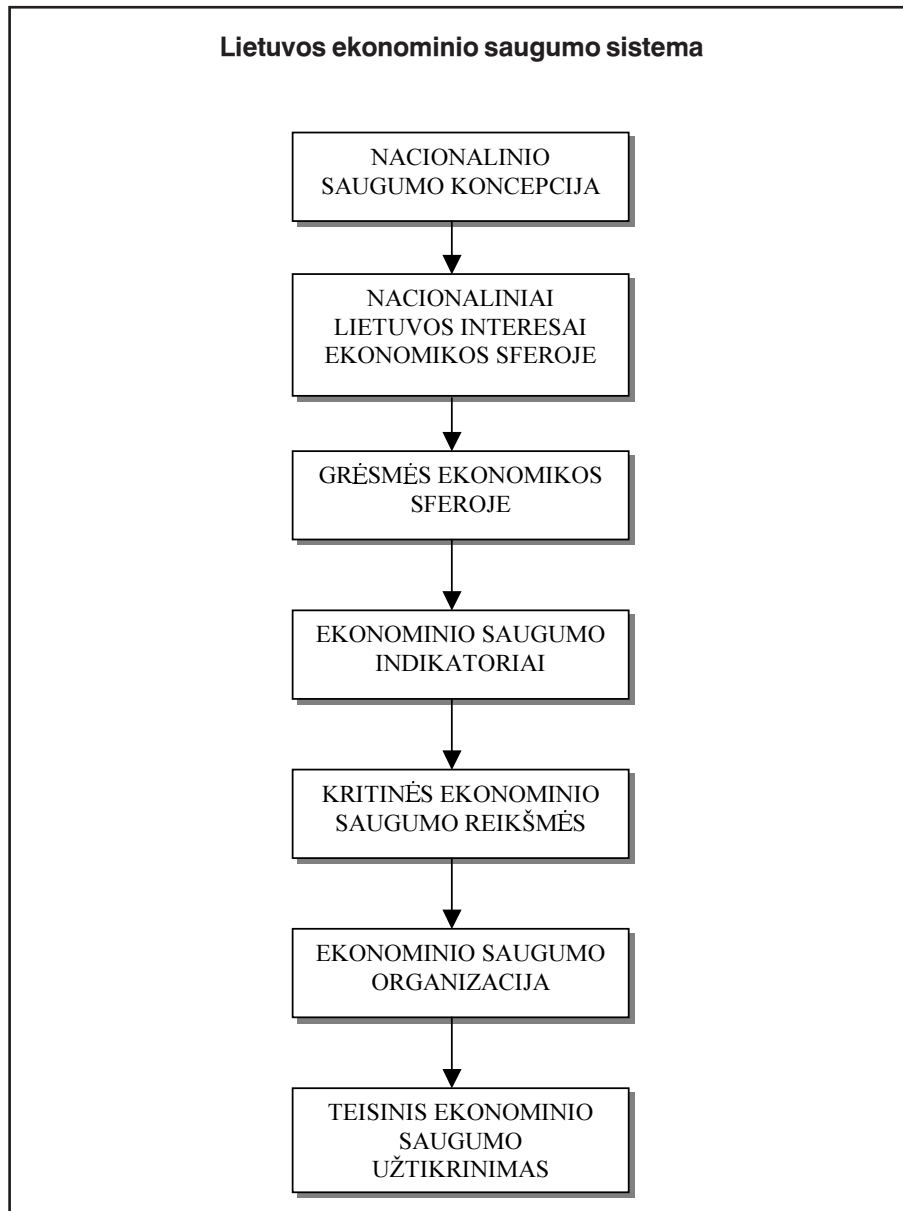
²⁰ Ten pat, 56.

²¹ Ten pat, 56.

3. Grėsmių Lietuvos ekonominiam saugumui analizė

Lietuvos ekonominio saugumo sistema, kuri iškyla iš strateginio valstybės valdymo proceso, apima šiuos blokus. Žiūrėti 4 paveikslą²².

4 paveikslas

²² Ekonominio saugumo sistemos schemą sudarė autorius.

Nacionalinio saugumo koncepcija buvo patvirtina Lietuvos Respublikos Seimo 2002 gegužės 28 dieną.²³

Nacionaliniai Lietuvos interesai ekonomikoje kyla arba yra įteisinti saugumo koncepcijoje. Antra vertus, Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetis per trumpas laiko tarpas per kurį būtų labai aiškiai suformuoti Lietuvos nacionaliniai interesai ekonomikoje. Kaip žinome, daugiau interesų yra užsienio ekonominėje veikloje, taip pat suprantama, kad interesų įgyvendinimui yra naudojami vidiniai šalies ekonomikos ištekliai. Dėl šių priežasčių Lietuva, mano supratimu, nėra iki galo suformavusi bei įteisinusi savo nacionalinių ekonominių interesų. Nors tokių bandymų ekonominės politikos srityje yra. Seimas įstatymu nustato, kurios įmonės ir įrenginiai (tarp jų ir steigini) turi strateginę reikšmę nacionaliniam saugumui. Įstatymas taip pat nustato, kurie iš jų privalo būti valstybės nuosavybė, o kuriuose iš jų (ir kokiomis sąlygomis) leidžiama dalyvauti privačiam nacionaliniam bei europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus atitinkančiam užsienio kapitalui, paliekant sprendžiamąją galią valstybei.

Vyriausybė privalo užtikrinti alternatyvius, nuo monopolinio tiekėjo nepriklausomus kuro ir žaliavų įsigijimo šaltinius. Aprūpinimas energetiniais ištekliais negali būti perduotas šalių, iš kurių šie ištekliai tiekiami, subjektų kontrolei. Europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus atitinkančioms užsienio investicijoms teikiamos preferencijos. Draudžiama dominuojanti užsienio ūkio subjektų padėtis natūralių monopolijų sektoriuje ir finansų sistemoje.

Lietuvos bankas, Vyriausybė bei teisėsaugos institucijos pagal savo kompetenciją užtikrina ūkio ir bankų–finansų sistemos saugumą nuo apgavysčių, nelegalios kilmės pinigų ir investicijų.

Lietuvos geležinkelis, parengus specialią valstybės programą, turi būti laipsniškai rekonstruojamas pagal europinės vėžės standartus. Vežimo Lietuvos geležinkeliais sistema turi būti pertvarkyta pagal Konvencijos dėl tarptautinio geležinkelio transporto (COTIF) normas.²⁴

Antra vertus, šios nuostatos nėra taikomos investicijoms į akcinę bendrovę „Mažeikių nafta“, nes akcinės bendrovės „Mažeikių nafta“ akcininkų struktūros, valdymo bei aprūpinimo energetiniais ištekliais klausimai sprendžiami, netaikant Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo priedėlio „Nacionalinio saugumo pagrindai“ 1 dalies 4 skyriaus skirsnio „Ekonominė politika“ apribojimų.²⁵ „Yukos“ investavo į Lietuvos naftos kompleksą lygiai tokiomis pačiomis sąlygomis, kaip ir „Williams“.

²³ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“. 2002 m. gegužės 28 d., Nr. IX – 907, Valstybės žinios, 2002 06 07, Nr. 56.

²⁴ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. 1996 m. gruodžio 19 d. Nr. VII-49. Valstybės žinios. 1997 m. Nr. 2-16.

²⁵ Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo 3 ir 4 straipsnių pakeitimo įstatymas. 2001 m. rugpjūčio 2 d. Nr. IX-480., Valstybės žinios, 2001 m. rugpjūčio 4 d. Nr. 68–2469.

3.1. Lietuvos santykiai su transnacionalinėmis korporacijomis

Transnacionalinių korporacijų ir nacionalinių valstybių raidos tikslų nesutapimas yra suprantamas ir nediskutuotinas reiškinys. Kita vertus, dėl transnacionalinių korporacijų poveikio nacionalinių valstybių raidai klausimu yra pakankamai daug nuomonių.²⁶

Šie santykiai gali būti trejopi, tai: 1) transnacionalinės korporacijos ir priimančios šalies santykiais, 2) transnacionalinės korporacijos ir buvimo šalies santykiais, 3) priimančios šalies ir buvimo šalies santykiais.

Grėsmių ekonominiam saugumui prasme šie trys aspektai yra svarbūs. Šiame kontekste turėtume kalbėti apie „Yukos“ ir Lietuvos valstybės ekonominės sistemos raidos tikslus. „Yukos“ vystymosi strategija remiasi žalios naftos eksporto didinimu, skverbimusi į alternatyvių energijos šaltinių (dujų, elektros energijos) rinkas. Todėl „Yukos“ planuoja investicijas į naftos transportavimo infrastruktūrą Europoje, Azijoje, Amerikoje, taip pat perka elektros energetikos sistemų akcijas Rusijoje. Kokia nauda Lietuvai iš tokios „Yukos“ veiklos? Klausimas nėra retorinis. „Yukos“ Lietuvoje turi įsigijusi praktiškai visą naftos transportavimo, perdirbimo, realizavimo kompleksą, išskyrus naftos transportavimo terminalą Klaipėdoje. Jei galvosime apie „Yukos“ raidos strategiją, tai kompanija sieks įsigyti ir Klaipėdos naftos terminalą. Taip pat mažstant ir toliau, akivaizdu, kad „Yukos“, kontroliuodama naftotiekį einantį per Lietuvos teritoriją, turės galimybę paveikti Venspilio naftos terminalo darbą bei galimą jo privatizavimą.

Lietuvos padėtis ekonominio saugumo prasme šiame kontekste nėra pati geriausia. Ką šiuo atveju kontroliuoja Lietuvos valstybė? Galima klausti ir kitaip. Ar reikia šioje situacijoje Lietuvai išlaikyti kontrolę? Atsakymai, priklausomai nuo politinės ir ekonominės ideologijos, pasiskirstytų maždaug po lygiai. Yra geras Lietuvos ūkio subjektų investicijų pavyzdys Latvijoje, kurios rinkoje buvo sukurtas lietuviškos kilmės prekybos tinklas, patraukęs paskui save į Latvijos rinką ir Lietuvos tiekėjus. Taip Lietuvos nacionalinis biudžetas gauna naudą ir auga ekonomika. Investicijų į Latvijos rinką atveju Lietuvos ekonominis saugumas sustiprėja, nes investicijos skatina ekonomikos augimą, bet atsiranda didesnė išorinė rizika, kuri tam tikrose pramonės šakose galėtų sukelti nuosmukį.

3.2. Veiksniai, lemiantys ekonominio saugumo rodiklių pokyčius

Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvos ekonomikoje įvyko esminiai pokyčiai: labai išaugo ekonomikos atvirumo ir liberalizacijos laipsnis, pakito ūkio struktūra, įsigalėjo privatus sektorius, padidėjo konkurencija. Didelį vaidmenį modernizuojant

²⁶ Vernon R., *Multinationals are Mushrooming in King Ph.*, International Economies and International Economic Policy: a reader, USA, McGraw-Hill, Inc., 1990, King Ph., *The Multinational Corporation: Pro and Con in King Ph.*, International Economies and International Economic Policy: a reader, USA, McGraw-Hill, Inc., 1990, Biersteker Th., *Distortion or Development: Contending Perspectives on the Multinational Corporation*, Cambridge, Mass, MIT Press, 1978. 1–3, Moran Th. H., „Multinational corporations and the developing countries: an analytical overview“, in Th. H. Moran (ed), *Multinational Corporations*, Lexington, Mass, Heath, 1985, 3–24, Gilpin R., *Transnacionalinės korporacijos ir tarptautinė gamyba* knygoje *Gilpin R., Tarptautinių santykių politinė ekonomija*, Vilnius: Algarvė, 1998, 284–318.

ūkį vaidina užsienio investicijos. Tęsiasi ekonominės integracijos su ES procesas. Sparčiai augant užsienio prekybos apimčiai, eksportas perorientuojamas nuo NVS į ES rinką, kuriai dabar tenka apie 50 proc. Lietuvos eksporto.²⁷

Kita vertus, nedidelių šalių su nedideliu masto ekonomika augimas yra grindžiamas būtina vystymosi sąlyga – reprodukcijos integracija ir intensifikacija. Remiantis sisteminiu suvokimo pozicija ekonominio saugumo srityje, Lietuvos ūkio reprodukcijos procesą arba atskiras proceso dalis per darbo pasidalijimą, integraciją ir intensifikaciją reikia „įstatyti“ į pasaulinį reprodukcijos procesą. Lietuvoje tokio „įstatymo“ pavyzdys yra akcinės bendrovės „Mažeikių nafta“ pardavimas Jungtinių Amerikos Valstijų kompanijai „Williams“. Toks „įstatymas“ didina Lietuvos ekonominį saugumą. Ne ką mažiau tinkamas pavyzdys yra akcinės bendrovės „Lietuvos telekomas“ pardavimas skandinavų konsorciumui.

Lietuva yra pasirinkusi liberalų prekybos ir kapitalo judėjimo režimą. Bendram prekybos liberalizavimui didelę reikšmę turėjo laisvosios prekybos sutarčių sudarymas. Šalims, su kuriomis Lietuva yra pasirašiusi laisvosios prekybos sutartis, tenka apie 70 proc. visos užsienio prekybos. 2001 m. Lietuva tapo Pasaulio prekybos organizacijos nare.

Lietuvos ūkis pasižymi žemu protekcionizmo lygiu. Importo maito mokesčiai 2001 m. sudarė apie 0,3 proc. BVP, o prekių importas – apie 53,2 proc. BVP.

Svarbiausia tendencija, apibūdinanti Lietuvos prekybos srautų raidą, yra didėjanti prekyba su ES ir mažėjanti su NVS šalimis. 1996–2000 m. Lietuvos prekių eksportas į ES šalis padidėjo nuo 32,9 iki 47,9 proc., o į NVS šalis sumažėjo nuo 45,4 iki 16,3 proc. viso eksporto, importas – atitinkamai nuo 42,4 iki 46,5 proc. ir nuo 32,9 iki 30,7 proc.²⁸

Prognozuojami pagrindiniai fiskalinės rizikos šaltiniai yra: indėlių draudimas, nuosavybės teisių į nekilnojamąjį turtą atkūrimas, valstybės įmonių skolos bankams, santaupų atkūrimas, Ignalinos atominės elektrinės uždarymas ir valstybės turto privatizavimas. Tai rizikos, kurios gali būti priskiriamos prie vidinių rizikų.

Rizika yra susijusi su išoriniais veiksniais, galinčiais paveikti finansinį situaciją: aplinkos užteršimu, aukštesniais finansavimo kaštais, aukštesnėmis naftos kainomis ir pan.

Energetikos srityje Lietuva paveldėjo didelę ir gerai išplėtotą energetikos infrastruktūrą, kuri buvo skirta tarnauti daug platesnio masto ūkiui, ne tik vidaus reikmėms, ir kuriai modernizuoti reikia daug investicijų ir laiko. Lietuvoje egzistuoja gerai išplėtotą gamtinių dujų perdavimo ir paskirstymo sistema, taip pat didžiulė ir pakankamai moderni naftos perdirbimo gamykla (vienintelė Baltijos šalyse) ir keletas didelių elektros gamybos įmonių, įskaitant Ignalinos atominę elektrinę, turinčią du didžiulius reaktorius, kurių kiekvienas 1,3 GW galimumo. Kita vertus, elektros tinklai, dujų ir naftos vamzdynai yra prijungti tik prie Rusijos energetinių tinklų, ir visi pirminės energijos šaltiniai yra importuojami iš NVS šalių. Tai, suprantama, kelia grėsmę Lietuvos ekonominiam saugumui. Tai, kad 0,47 mlrd. m³ tranzitu tiekama į Kaliningrado sritį, šią grėsmę švelnina.

²⁷ Lietuvos ekonominė programa iki stojimo į Europos Sąjungą, <http://www.finmin.lt/liet/peppro.htm>, (2002-08-06).

²⁸ Lietuvos ekonominė programa iki stojimo į Europos Sąjungą, <http://www.finmin.lt/liet/peppro.htm>, (2002-08-06).

Rusijos tiekiamos dujos iš Baltarusijos per pagrindinį Minsko–Vilniaus dujotiekį patenkina visą šį dujų poreikį. Lietuvos dujų tiekimo tinklas taip pat yra sujungtas su Kaliningrado sritimi bei su Latvijos dujotiekio tinklu, kuris šiuo metu neveikia. Taip pat yra antroji dujotiekio linija į Baltarusiją, kuri šiuo metu neeksploatuojama.

Lietuvos dujotiekio tinklas nėra sujungtas su Vakarų Europos dujų tinklais, todėl nėra alternatyvaus gamtinių dujų tiekimo varianto. Rinkos santykių įgyvendinimui gamtinių dujų sektoriuje, bendros rinkos sukūrimui, Lietuvos dujų sistemą reikėtų sujungti su Lenkijos (Vakarų Europos) dujų sistema. Dujotiekis tarp Lietuvos ir Lenkijos įgalintų praplėsti dujų tiekimo galimybes ne tik Lietuvai, bet Latvijai ir Estijai.

Per 2000 metus šalies vartotojai sunaudojo apie 2,3 mln. tonų naftos produktų. Lietuva turi vienintelę Baltijos šalių regione naftos perdirbimo gamyklą. Naftos perdirbimo gamykla patenkina beveik 90 proc. šalies naftos produktų poreikio. Likusioji dalis yra importuojama. Vietiniai naftos išteklių – menki. Patvirtintos išgaunamos šalyje naftos atsargos 2001 m. pradžioje sudarė 4,2 mln. tonų.

Naftos sektorius veikia rinkos sąlygomis. Šalyje nėra naftos bei naftos produktų importo, eksporto, tranzito, prekybos apribojimų arba kvotų.

2001 metais baigtas rekonstruoti naftos produktų pakrovimo – iškrovimo terminalas, priklausantis AB „Klaipėdos nafta“. Tai universalus importo–eksporto terminalas, kurio krovos pajėgumas sudaro daugiau nei 7 mln. tonų įvairių naftos produktų.

Vienas iš pagrindinių valstybės energetinės politikos tikslų, siekiant mažinti priklausomybę nuo energijos išteklių importo, yra energijos taupymas ir efektyvus pirminių energijos išteklių naudojimas. Gamintojai ir vartotojai yra skatinami efektyviai naudoti efektyviai naudoti vietinius atsinaujinančius ir atliekamus energijos išteklius.

Išorinė priklausomybė nuo energijos išteklių gali turėti įvairių padarinių. Aktualiausia šios priklausomybės sritis – dujos, nes visos dujos yra importuojamos. Prognozuojama, kad uždarius Ignalinos atominės elektrinės antrąjį bloką, dujų poreikis labai išaugs. Todėl, siekiant diversifikuoti energetinius resursus vienas iš pagrindinių tikslų yra infrastruktūros plėtra, siekiant sujungti Lietuvos dujų bei elektros energetikos sistemas su Europos Sąjungos sistemomis.

Lietuvos elektros rinka taip pat bus palaipsniui atverta tarptautiniu mastu. Pirmiausia yra numatyta integracija į bendrąją Baltijos rinką, kuri šiuo metu yra kuriama, tada bus integruojamasi į Vakarų Europos ir Skandinavijos šalių rinkas.

Aišku, kad energijos išteklių tiekėjų skaičius lemia jų derėjimosi jėgą, kurią siek tiek sumažina Lietuvos naftos terminalai ir pasaulinės energijos išteklių kainos. Jei derėjimosi jėgą Lietuva gali sumažinti, tai paveikti pasaulines kainas nei kaip vartotoja, nei kaip gamintoja negali. Todėl neatsitiktinai Naftos produktų ir naftos valstybės atsargų įstatyme yra apibrėžta ekstremali energetikos padėtis – laikotarpis, kai yra sutrikęs normalus energijos išteklių ar energijos tiekimas energetikos įmonėms bei vartotojams ir jų tiekimas trukdomas tiek, kad energetikos įmonės šių sutrikimų nespėja laiku numatyti bei valdyti ūkinės veiklos metodais, taip pat laikotarpis, kai įstatymų nustatyta tvarka įvesta nepaprastoji padėtis.²⁹ Taigi įtaka energijos išteklių kainoms dėl derėjimosi jėgos ir pasaulinių kainų vidaus rinkoje yra akivaizdi.

Transporto srityje nuo valstybės veiksmų ir jos požiūrio į šią infrastruktūros sritį priklauso ne tik šios srities raida, bet ir viso ūkio raida.

²⁹ Naftos produktų ir naftos valstybės atsargų įstatymas. Valstybės žinios, Nr. 72, 2002 07 17.

Nuo 1996 m. transporto sektoriuje sukuriama BVP dalis didėjo ir 2000 m. sudarė 8,3 proc. Sektoriuje dirba apie 5,1 proc. visų šalies dirbančiųjų.

Lietuvos teritoriją kerta Europos transporto 2-oje (Kretoje) ir 3-oje (Helsinkyje) konferencijose patvirtinti tarptautinės svarbos multimodaliniai transeuropinio tinklo transporto koridoriai, kuriais juda pagrindiniai krovinių srautai. Neatsiejami multimodalinių transporto koridorių komponentai, sudarantys TINA (transporto infrastruktūros poreikių įvertinimas) tinklą Lietuvoje, yra transporto mazgas Klaipėdos jūrų uoste, Vilniaus, Kauno ir Palangos tarptautiniai oro uostai, vidaus vandens kelias Kaunas–Klaipėda.

Baltijos jūros Rytų pakrantėje yra vienintelis išstisus metus veikiantis ir neužšalantis Klaipėdos jūrų uostas.

Geležinkelių tinklo pralaidumas iš esmės yra patenkinamas, tačiau geležinkelių infrastruktūros būklė yra gana prasta, jos pagerinimui būtinos didelės investicijos. Rengiamasi atnaujinti infrastruktūrą rekonstruojant geležinkelio kelią, modernizuojant signalizacijos ir telekomunikacijų sistemas. Taip pat planuojama tiesti naują Europos standartų vėžės geležinkelį Šiaurės–Pietų kryptimi.

Lietuvos oro uostų infrastruktūra ir oro erdvės kontrolės sistemos yra neblogo išplėtos, tačiau egzistuojantys pajėgumai išnaudojami nevisiškai, pasenusi tūpimo sistemų įranga.

2001 m. įsteigta ir pradėjo vykdyti savo funkcijas Civilinės aviacijos administracija, Saugios laivybos administracija, taip pat paskirtas nepriklausomas orlaivių avarių ir incidentų tyrimų vadovas.

Infrastruktūros objektai nuosavybės teise priklauso Lietuvos Respublikai.

„Transporto infrastruktūros plėtojimo kryptis reglamentuoja 1996 m. liepos 23 d. Tarybos sprendimu 1692/96/EB „Dėl Bendrijos gairių transeuropiniam transporto tinklui vystyti“. Šio sprendimo tikslas – laipsniškai iki 2010 metų sukurti transeuropinį transporto tinklą, integruojant visų rūšių transporto infrastruktūros tinklus visoje Bendrijoje pagal perspektyvinius planus ir numatytas sąlygas“.³⁰

Transportas yra svarbi ekonominės ir socialinės infrastruktūros dalis. Jis tiesiogiai lemia šalies ekonominį augimą per tarptautinę ir vidaus prekybą, turizmą, kartu padeda įgyvendinti pamatinius bendrosios rinkos principus – laisvą žmonių, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimą.

Ilgalaikis Lietuvos transporto politikos tikslas – sukurti transporto sistemą, atitinkančią principus, tikslus ir kriterijus, išdėstytus Transeuropinio transporto tinklo plėtros ES teritorijoje nuorodose, ir integruotis į Transeuropinį transporto tinklą, plėtojant šalies teritoriją kertančius transporto koridorius.

Makro stabilumo srityje Lietuva yra pasiekusi ženklų laimėjimų ir iš principo galima teigti, kad Lietuva makro požiūriu yra stabili valstybė. Tai rodo tokie rodikliai kaip valstybės biudžeto fiskalinis deficitas, kuris stabilizavosi ties 1,5 proc. nuo BVP lygyje ir keletą metų nesikeičia. Antra vertus, kiekviena nauja vyriausybė deklaruoja, kad sieks sumažinti fiskalinį deficitą. Valstybės skola taip pat stabilizavosi.

Visi šie teigiami pokyčiai padidino pasitikėjimą Lietuvos ekonomika ir jos valiutų valdybos modeliu (VVM), suteikdami Lietuvai galimybę vis palankesniais sąlygomis naudotis tarptautinėmis kapitalo rinkomis.

³⁰ Lietuvos pasirengimo narystei Europos Sąjungoje programa 2001 – 2003 metams, <http://www.euro.lt/lpnp/lit/index.htm>, (2002-08-06).

Mikrostabilumo srityje arba pramonėje Lietuva taip pat pasiekė tam tikrų laimėjimų. Buvo liberalizuotas kapitalo, darbo jėgos, žemės ir kitų išteklių susilieji- mas. Būtent išteklių susilieji- mo mobilumas ir užtikrina mikrostabilumą, o tai teigiamai veikia ekonomikos augimą. Šioje srityje išlieka nedarbo lygio grėsmė, nes nedarbo lygis vis dar labai aukštas – virš 10 procentų.

Trumpai tariant, makro ir mikro srityse arba vidaus aplinkoje grėsmių ekonominiam saugumui praktiškai nekyla. Kaip grėsmę galima įvardinti smulkaus ir vidutinio verslo problemas Lietuvoje. Pastarosios daugiau kyla ne tiek dėl to, kad valstybė neremia smulkaus ir vidutinio verslo (SVV), kiek dėl to, kad nėra efektyvių subkontraktinių ryšių tarp stambaus ir SVV, efektyvios ir palankios teisinės bazės SVV raidai bei pakankamo kiekio pridėtinės vertės, sukuriamos stambaus verslo sektoriuje.

Būtų galima įvardinti šias vidines ir išorines grėsmes Lietuvos ekonominiam saugumui. Vidinės grėsmės: 1) nedarbo lygis, 2) žemas darbo jėgos mobilumas, 3) žemas kapitalo mobilumas, 4) neišvystyta žemės rinka. Apibendrintai tariant, norint sušvelninti šių grėsmių veikimą ekonomikai, reikia didinti visų išteklių rūšių mobilumą vidaus išteklių rinkose.

Išorinės grėsmės: 1) energetinių išteklių tiekėjų didelė derėjimosi jėga, 2) nepakankamas infrastruktūros šakų išvystymas, 3) nepakankamas užsienio ekonominės veiklos modelio išvystymas. Užsienio ekonominės veiklos modelio pagrindinė funkcija yra informacijos apie Lietuvos ekonomikos potencialą pateikimas užsieniui ir institucijų bei verslininkų informavimas apie ekonomikos raidą užsienyje.

Svarbu sudaryti rodiklių sąrašą apibūdinančių šalies ekonominį saugumą. Kitais žodžiais, reikia indentifikuoti rodiklius, kurie yra svarbūs šalies ekonominės sistemos funkcionavimo saugumui. Svarbu suprasti, kad absoliutus ekonominės sistemos saugumas yra įmanomas tik natūrinio ūkio sąlygomis.³¹ Ekonominio saugumo traktavimas uždaros ir atviros ekonomikos sąlygomis skiriasi iš principo. Todėl rodiklių apibūdinančių ekonomio šalies saugumo būklę sąrašą reikia sudaryti remiantis atviros ekonomikos koncepcija.³²

Ekonominio saugumo rodikliai parodo šalies ekonominės sistemos funkcionavimo efektyvumą.

Išvados

1. Nepaisant ekonominio saugumo apibrėžimų įvairovės, šalies ekonominį saugumą galima apibūdinti kaip valstybės ir šalies subjektų sugebėjimą (politinė valia, galimybės, mokėjimas) išlaikyti ekonomikos objektų–sistemų pusiausvyrą, kuri yra pagrindinė (būtina ir pakankama) sąlyga išplėstinei valstybės ir šalies subjektų raidai.

2. Lietuvos ekonominio saugumo strategiją ir grėsmes lemia mažoms šalims būdingi požymiai, tai maža ekonomika, atvira ekonomika, paprastai fiksuotas valiutos kurso režimas. Neabejotinai ekonominiam saugumui tai turi lemiamos reikšmės.

³¹ Курочкин Ю. С., *Экономическая война*. - Новосибирск: Сиб. Унив. Изд - во, 2001. 481–498.

³² Atviros ekonomikos koncepcijų apžvalga yra atlikęs I. Filatočjevas [Филатов И. В., *Концепции „Открытой экономики“: интернационализация и макроэкономическая политика государства*, Москва: Наука, 1991, 144].

3. Bendros nacionalinės strategijos yra tarpusavyje susiję priimamų sprendimų proceso centralizavimo–decentralizavimo, grėsmių intensyvumo, masto ir dinamiškumo bei strateginių sprendimų priėmimo prasme. Ekonominės politikos sprendimų proceso centralizaciją–decentralizaciją lemia grėsmių intensyvumas, mastas ir dinamika.

4. Grėsmių kompozicija yra kintanti ir labiausiai priklauso nuo ekonomikos atvirumo laipsnio, ekonomikos masto bei ekonomikos augimo tempų.

5. Lietuva nėra aiškiai suformavusi ir įteisinusi savo nacionalinių ekonominių interesų. Todėl sunku apibrėžti grėsmes ekonominiam šalies saugumui.

6. Transnacionalinių kompanijų (TNK) veikla buvimo ir priimančiai šaliai (Lietuvai) turi daugelį teigiamų ir neigiamų aspektų. Lietuvos tikslas – pasinaudojant TNK pasauliniu reprodukcijos ciklu įterpti į jį ir lietuviškas reprodukcijos ciklo grandis, taip išvengiant neigiamų TNK veiklos aspektų bei dalyvauti kuriant pasaulinį produktą.

7. Kai kurios grėsmės tame tarpe Lietuvos tranzito paslaugoms kyla dėl Lietuvos institucijų nesugebėjimo tinkamai administruoti tokias paslaugas.

8. Pagrindiniai veiksniai, lemiantys Lietuvos ekonominį saugumą, yra Lietuvos įsitraukimas į pasaulinį ūkį, makro ir mikro stabilumo užtikrinimas, ekonomikos infrastruktūros restruktūrizacija, alternatyvių energijos tiekimo šaltinių užtikrinimas.